

Les novel·les sobre la Transició valenciana. Una història de claudicacions i violència

The novels of the Valencian Transition. A story of claudications and violence

JOAQUIM ESPINÓS FELIPE
ximo.espinos@ua.es

Universitat d'Alacant

Resum: La Transició (1975-1982) constitueix un període històric controvertit. En els darrers anys, arran del moviment 15-M, s'han revifat a l'Estat espanyol les veus crítiques amb el relat oficial. En l'àmbit valencià existeix un corpus de novel·les considerable que aporta informació rellevant sobre la manera com s'ha construït la memòria de la Transició valenciana. La distància existent entre l'actualitat i els anys en què se situen els fets, així com el desconeixement de les noves generacions sobre el tema, permet que aquestes novel·les puguen ser considerades, en un sentit ampli com a novel·les històriques, al mateix nivell que les ambientades en la Guerra Civil i la postguerra.

Paraules clau: novel·la històrica, literatura catalana, País Valencià, Transició. .

Abstract: The Spanish Transition (1975-1982) is a controversial historical period. In recent years, following the 15-M movement, we have witnessed in Spain a revival of voices critical of the official narrative. In the Valencian area there is a considerable corpus of novels that provide relevant information on the way how the memory of the Valencian Transition has been built. The distance existing between the present and the years in which the facts took place, as well as the ignorance of the new generations on the subject, allows us to consider these novels, in a broad sense, as historical novels, at the same level as those set in the Civil War and the post-war period.

Keywords: historical novel, catalan literature, Spanish Transition, Valencia.

DATA PRESENTACIÓ: 07/02/2019 ACCEPTACIÓ: 14/03/2019 · PUBLICACIÓ: 23/06/2019

SCRIPTA, *Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, núm. 14 / desembre 2019 / pp. 343-357
ISSN: 2340-4841 · doi:10.7203/SCRIPTA.14.16375.

1. Un període històric controvertit

La memòria de la Transició s'ha convertit en el darrers anys en un camp de batalla on s'enfronten d'una banda els guardians de la versió oficial, que la consideren com una etapa modèlica que va permetre passar de la Dictadura franquista a la democràcia de forma pacífica i consensuada, i de l'altra els que, aglutinats al voltant del moviment del 15-M del 2011, qüestionen aquest relat quasi mític, tot assenyalant les importants renúncies que l'oposició antifranguista va haver de concedir a canvi de la seua entrada en el joc democràtic. El pacte de l'oblit dels crims franquistes, consumat a partir de la llei d'amnistia de 1977, i la perpetuació de les estructures polítiques i judicials de la dictadura estarien en la base de les greus mancances democràtiques i culturals que pateix a hores d'ara l'Estat espanyol (Martínez 2012). Tot i que existeix alguna diferència de matis a l'hora d'establir la seua datació, la cronologia de la Transició se sol situar entre la mort de Franco en novembre de 1975 i la victòria socialista en les eleccions d'octubre de 1982, amb la superació del Colp d'Estat del 23 de febrer de 1981 com a fita ineludible per a la consolidació del procés democratitzador. Han passat, doncs, quaranta-quatre anys del seu inici, i tal com observa Joan Ramon Resina (2010: 17), «pot dir-se que les noves generacions en saben tant, d'aquell període, com els seus pares de la Guerra Civil i de la República». En aquest sentit, pensem que no resulta del tot forassenyat incloure un estudi sobre les novel·les de la Transició valenciana en un monogràfic sobre la novel·la històrica, ja que tot i les evidents diferències temporals, per a un lector jove es tracta d'un període quasi tan exòtic com les ambientacions més recurrents de les novel·les nostrades, com ara l'edat mitjana o el barroc. La referència de Joan Ramon Resina a la Guerra Civil en relació a la Transició no resulta gens gratuïta. De fet, la revisió de la Transició duta a terme pels fills dels que la van viure en primera persona segueix un esquema semblant al de la revisió de la memòria traumàtica de la Guerra Civil duta a terme per la generació del nets, observable a l'Estat espanyol en el trànsit del segle XX al XXI. El pacte de silenci que durant la Transició havia convertit aquest tema en tabú donà pas a una constant reflexió que impregnà el debat ideològic del moment. Aquest fet, unit a la creació l'any 2000 de l'Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica i en el 2006 del seu equivalent català, posava en evidència que existien encara importants deutes pendents en la societat espanyola respecte al seu passat franquista. La Llei de la Memòria Històrica promulgada pel govern socialista el 2007 fou la culminació de tot aquest procés de qüestionament de la manera com es va gestionar durant la Transició democràtica les responsabilitats del règim anterior. Tot aquest renovellat interès per la memòria històrica de la Guerra Civil i la Dictadura va tindre una important plasmació novel·lística a les lletres catalanes, que hem estudiat en un paper recent (Espinós 2019). Tot seguint aquesta línia de continuïtat entre la Dictadura i la Transició, Marta Rovira (2014: 8) aplica a la revisió del relat de la Transició el concepte de postmemòria encunyat per Marian Hirsh (2008), en tant que la memòria de la Transició, per als membres de la generació dels fills que s'hi apropen de manera crítica i distanciada, no és fruit d'una vivència pròpia, sinó heretada del relat escrit sobre el marbre de la Història pels seus pares. Més tard tornarem sobre aquest concepte.

La novel·lística sobre la Transició no compta en les lletres catalanes amb una bibliografia massa extensa. L'estudi pioner li'l devem a Àlex Broch, que dins de la seua caracterització temàtica de la narrativa dels setanta i primera meitat dels vuitanta observa l'existència d'una sèrie d'obres que qualifica com de «fi de la progressia o la novel·la del desencant» (Broch 1991: 59). Es tracta de novel·les que mostren la decepció –el famós «desencís»– dels membres de la progressia davant del magres resultats polítics i socials de la Transició, sentits com un fracàs col·lectiu:

És, potser, la ingènua distància emocional i ideològica que va de la ruptura a la reforma política, a la institucionalització del nacionalisme a Catalunya i del socialisme a Espanya i els corresponents desenganys posteriors i també la impossibilitat legal, perquè ho prohibeix la constitució, d'una major articulació política i cultural de tota l'àrea cultural catalana (Broch 1991: 65-66).

S'inclourien en aquest apartat les novel·les de Josep Elias –*La dona del capità* (1978) i *Descomposicions* (1981)–, de Valerià Pujol –*Interruptus* (1982)–, de Robert Saladrigas –*Sóc Emma* (1983)–, Quim Monzó –*Benzina* (1983) i Vicenç Villatoro –*País d'Itàlia* (1984), que sols són apuntades per Broch. El més paregut a un estudi de conjunt sobre la literatura catalana de la Transició ho trobem al volum *Transformacions. Literatura i canvi sociocultural dels anys setanta ençà* (Muntaner et al., 2010), que pel seu caràcter miscel·lani no compleix amb el paper abastador i interpretatiu que caldria. Cal sumar-hi l'estudi que Antoni Maestre (2015) dedica a una sèrie de novel·les que ficcionalitzen la difícil quan no impossible integració dels moviments contraculturals i de l'esquerra radical de les acaballes del franquisme dins del procés de normalització i de la política de consens engegat per la Transició. Això resulta patent a novel·les com *L'udol del griso al caire de les clavegueres* (1980), de Quim Monzó; *Complot* (1986), de Valentí Puig; *El cel de l'infern* (1999) i *No miris enrere* (2002), de David Castillo; *No parlis de mi quan me'n vagi* (2010), de Mercè Ibarz o *La terrorista desarmada* (2002) d'Anna Vilaseca. Novel·les, com podem observar, que cobreixen un dilatat període de temps i que mostren una coherència pel que fa a la tipologia dels personatges, que van de la marginació abjecta a la claudicació vergonyant.

En aquest paper ens volem ocupar d'un conjunt d'obres, encara no contemplades per la crítica, que aborden la Transició des d'una òptica valenciana. I en aquest punt hauríem de obrir un parèntesi explicatiu per a parlar, encara que siga breument, de les especificitats de la Transició en el País Valencià. A les dinàmiques històriques generals de l'Estat espanyol, marcades pel pas d'una dictadura a un règim democràtic, al País Valencià s'afeg un procés propi articulad al voltant del projecte modernitzador impulsat pel valencianisme polític, que té en la figura de Joan Fuster el seu principal ideòleg. La modernitat anhelada pel valencianisme polític tenia doncs unes connotacions identitàries, centrades a recuperar l'autogovern valencià dins d'uns hipotètics Països Catalans. Es tractava d'un projecte complementari i alhora distanciat del projecte estatal, que tenia en la reconversió industrial, l'establiment d'un model econòmic liberal i d'unes institucions democràtiques homologables amb els països europeus els seus punts preferents (Cucó 2002). El fracàs de les expectatives creades

arran del caràcter restrictiu tant de la Constitució –que prohibia expressament la confederació entre autonomies, i doncs, amputava el projecte dels Països Catalans– com de l'Estatut, que en aprovar-se el 1982 optava per la via més limitada –la de l'article 143–, va ocasionar en les files del valencianisme polític un gran desencís. El procés de negociació de l'Estatut d'Autonomia va anar acompanyat d'una forta tensió entre les reivindicacions nacionalistes valencianes i la voluntat centralitzadora de les forces polítiques estatals, representades aleshores per la UCD. Els punts de discòrdia, com és ben sabut, giraven al voltant de la representació simbòlica: la denominació de la llengua, de l'autonomia, de la bandera i de l'himne. A la lluita política, que l'esquerra nacionalista va acabar perdent, es va unir una altra batalla més cruenta, en forma d'atemptats per part de grups d'ultradreta, bé a espais representatius del valencianisme, com llibreries o la Universitat de València, bé a persones, com els patits pel mateix Joan Fuster. Tot plegat ha passat a la Història amb el nom de la «Batalla de València» (Flor 2009). La Transició valenciana, doncs, no va ser ni pacífica ni exemplar, sinó més aviat violenta i plena de claudicacions. L'últim episodi d'aquesta violència va ser l'ocupació militar de la ciutat de València la nit del Colp d'estat del 23 de febrer de 1981. Fou l'únic lloc d'Espanya on això s'esdevingué.

2. La Transició novel·lada

El corpus de novel·les que analitzarem abracen un llarg arc temporal, que va de les escrites de manera contemporània a la Transició fins a l'actualitat. Presentarem els autors ordenats per ordre cronològic, segons el seu any de naixença. Més tard mirarem d'extraure els canvis més significatius entre les diferents obres en relació amb el tractament dels fets històrics. Deixarem fora de la nostra anàlisi obres que, tot i estar ambientades durant la Transició valenciana, no donen massa rellevància al context històric, que és el que ací en interessa. És el cas de *La casa de les flors* (1998), de Joaquim González Caturla, i *Naïve* (2008), d'Emili Rodríguez-Bernabeu. En primer terme ens ocuparem dels autors que van viure aquella etapa històrica. És el cas de Joan Oleza (1946). Més conegut potser com a professor i estudiós de la literatura vinculat a la Universitat de València, és autor de dues novel·les en català que giren al voltant de l'etapa de la Transició: *Tots els jocs de tots els jugadors*, del 1981, i *La vida infidel d'un Arlequí*, del 2009. Totes dues comparteixen, a més, un format genèric pròxim a la novel·la policíaca, que aleshores estava en voga en l'Estat espanyol, com a vehicle de crítica social, tal com ha estudiat Joan Ramon Resina (1997). Pel que fa a la primera, està escrita des de la proximitat als fets narrats. Es tracta d'una novel·la ambiciosa i extensa, amb una gran diversitat de personatges i narradors, que donen compte de la complexitat del moment, i que uneix a la seua voluntat de crònica certa prou experimental, hereva potser de les tendències vigents en aquells temps en la narrativa valenciana. Narra l'assassinat de Jaume Centelles, dirigent comunista recentment tornat de l'exili, i pintor de gran anomenada. La seua mort se situa dintre dels moviments desestabilitzadors previs a l'aprovació de la Constitució del 1978. De manera conjunta a la investigació policial se'ns guarneix d'abundant informació sobre el context polític del moment, especialment sobre el partit

comunista i la lluita clandestina. Així, després dels tres capítols inicials, dedicats a la troballa del cadàver de Jaume Centelles i a l'inici de les recerques, el capítol quart es dedica a la manifestació d'homenatge als morts d'Atocha, el 26 de gener de 1977. Els cinc noms dels advocats assassinats hi apareixen consignats, així com l'arribada de Santiago Carrillo a la concentració. També apareixen les tensions al si del PCE davant de les demandes de descentralització del PCPV, que es fan evidents en l'homenatge a Joan Fuster després de l'atemptat que sofrí al seu domicili. Tot plegat apareix referit en la carta d'un personatge que, en un dels jocs metaficcional del llibre, signa com Joan Oleza:

Era l'any que s'encetà amb l'aplicació —o millor dit, la manca d'aplicació— dels acords de la Moncloa, i que es tancà amb la publicació al BOE, de la Constitució, amb la dissolució de les Corts i amb la convocatòria de noves eleccions. I en mig d'aquestes dues fites? Doncs, en mig no hi havia més que les seues conseqüències (les del pacte) i la seua preparació (la de la Constitució), tant se val com dir a la política del consens. En mig hi era també tota una història negra de desestabilització d'aquell primer any de democràcia (el Paps, Jesús Hadad, Tenerife, el Sant Fermí, la «razzia» sobre Renteria, l'atemptat sobre Cubillo, les morts de policies i militars...) una estratègia de tensió que no deixà intacte el pastís valencià, car fou l'any en què se sistematitzà i organitzà la violència feixista i anticatalanista (Oleza 1981: 286).

Pel que fa a *La vida infidel d'un arlequí*, publicada vint-i-set anys després de la primera, se'n pot considerar una continuació de l'univers temàtic. De nou són els esdeveniments sociopolítics de la Transició, ampliat ara fins als anys noranta, el nucli temporal de l'acció, i de nou el canemàs argumental s'estructura al voltant d'una intriga detectivesca, tot i que enriquida amb elements de la tradició de la novel·la psicològica, i si filem més prim, de la que n'és la més excelsa mostra en terres mallorquines: el *Bearn* de Llorenç Villalonga. En aquest cas les veus narratives es redueixen al personatge protagonista, Ramon Descós, periodista i escriptor, i a la seua filla Marcel·la. El nivell principal del relat es concentra en la trobada de tots dos en la casa pairal després de la misteriosa desaparició del pare, produïda vuit anys abans, coincidint amb la mort de la mare de Marcel·la. A través dels discursos dels dos personatges anirem reconstruint les respectives biografies. La part que ací ens interessa, per les seues derivacions polítiques, és la relativa a Ramon Descós, vinculat de nou, com el Jaume Centelles de la novel·la anterior, a la lluita antifranquista. La seua trajectòria personal il·lustra la de bona part dels intel·lectuals d'esquerra durant la Transició, ja que acabà assimilant-se a les exigències dels nous governants i renunciant als seus ideals utòpics. L'inductor de la traïció és Fernando Sila, personatge maquiavèlic que encarna l'ideari de la nova dreta, per al qual Ramon Descós treballarà com a secretari. Aquest personatge li serveix a Oleza per a indagar en les intrigues polítiques del moment i per a radiografiar els canvis experimentats per la dreta espanyola des del franquisme originari fins al nou vernís tecnocràtic i pretesament desideologitzat. Fet i fet, Sila hi és vist pel govern de Felipe González com l'arquetipus «d'una nova espècie dretana, més financera que empresarial, més agressiva i cosmopolita, més moderna i laica, i sobretot més pragmàtica i menys doctrinària, ansiosa en tot cas d'arrabassar-li el poder al vell patriarcat franquista» (Oleza 2009: 211). Més tard, Descós marxarà a l'exili i es venjarà de la prepotència de Sila, redimint-se així del les

indignitats que li féu cometre. Aprofitant la informació que havia acumulat en els anys al seu servei publica un informe que posa al descobert tots els negocis tèrbols en què es basa la seua fortuna. Les reflexions de Ramon Descós deriven ara i adés en una lúcida reflexió sobre la traïció de l'esquerra antifranquista als seus ideals revolucionaris, ja observat per Antoni Maestre (2015: 45-46) al seu estudi. Així, cap al final de la novel·la, Descós confessa:

En la reacomodació d'aquest país d'espadons i pronunciaments militars a la democràcia de supermercat que gaudim hem cremat massa somnis, potser. Ens desfèrem massa de pressa i amb massa eufòria dels parracs de la clandestinitat i vàrem tirar a córrer despullats per tal de fer-nos un lloc en els paradisos del consum que Occident va obrir de bat a bat per a nosaltres en les grans superfícies comercials (...). Ens sobrava, ens llastava ja, aqueixa cultura de la resistència que tan penosament havíem adquirit, sempre a la contra, i ningú ens cridaria mai més a participar en l'èpica de la història (Oleza 2009: 229-230).

Tot i que l'única novel·la coneguda de Josep Bertomeu (1950-2016), *Capvespre*, fou publicada el 2016, l'autor pertany per edat a l'anomenada generació dels setanta. De fet fou escrita el 1977, just l'any es què es clouen els fets narrats, que s'inicien deu anys abans. La seua és una proposta narrativa singular, ja que els components valencians de la generació del setanta, més proclius a la narrativa experimental o la ficcionalització d'èpoques pretèrites, no mostraran massa interès per l'aproximació en clau realista a l'època que els pertocà viure (Simbor 1998). Es tracta d'una novel·la generacional, de caire autobiogràfic, sobre els universitaris valencians que van viure la seua joventut entre el tardofranquisme i la Transició. Igual que s'esdevé amb *Tots els jocs de tots els jugadors*, està animada per un cert component experimental, patent en el fragmentarisme estructural i estilístic. El present narratiu se situa en el mes de juliol de 1977, amb l'esment explícit del tercer govern de la monarquia —el de les primeres eleccions, guanyades pel l'UCD d'Adolfo Suárez. La manera sintètica i integrada en el discurs del narrador principal com es referencia aquesta informació dona ja la pauta del tractament del context històric a tota l'obra. Un altre tret que hi podem rastrejar és la tirada al subjectivisme, resolt sovint en un monòleg de caire poètic:

Avui, 4 de juliol del 1977, ha mort Vladímir Nabókov. L'aparell de ràdio transmet un concert de Stravinski que no és *L'ocell de foc*. El tercer govern de la Monarquia ha donat a llum després d'alguns dies de difícil part. Els telèfons de Jordi, de Sergi, de Pilar no contesten. El metall és la Lolita de Stravinski, el cant funerari de Nabókov (Bertomeu 2016: 11).

Aquest narrador, que comparteix la seua perspectiva amb alguns dels altres personatges, és un aprenent d'escriptor. Això explica que la mort de Nabokov hi aparega al mateix nivell que la constitució del govern d'Adolfo Suárez. I que s'hi consignen a les seues pàgines la visita de Max Aub a València, el desé aniversari de la mort de John Coltrane o la publicació de *Cien años de soledad*. Resulta també molt remarcable la semblança que s'hi fa de Vicent Andrés Estellés (Bertomeu 2016: 77-78). Tot i el caràcter el líptic de les referències històriques, la vida dels personatges apareix contrapuntejada per diferents fites, com la marxa sobre el Puig del 1968, les eleccions municipals

del 1977, i sobretot, les diferents activitats clandestines del grup d'amics, lligat a les Joventuts Comunistes, sovint reprimides per la policia franquista. La seua vida sentimental hi ocupa també un lloc determinant. En aquest sentit, resulta molt significativa aquesta reflexió desmitificadora del pretés alliberament sexual de la generació *progre*:

La nostra generació ha estat un conjunt de gent amb un dèficit sexual molt gran i no solament amb un dèficit sexual, sinó amb una manca d'experiència tremenda, això és sorprenent, i sobretot en la gent que nosaltres coneixíem, en el cercle en què ens movíem, jo crec que les tíes amb les quals hem eixit han tingut fins i tot més capacitat i iniciativa que nosaltres (...) perquè nosaltres estàvem molt castrats, amb molta timidesa (Bertomeu 2016: 207-208).

La novel·la acaba amb una visió desencantada i melancòlica d'aquells anys de lluita contra el franquisme, que conjumina el fracàs de les expectatives obertes amb la Transició amb el lament per la joventut perduda i per la dissolució del grup d'amics.

Les primeres novel·les de Ferran Torrent (1951) se situen de ple en el període de la Transició i en els anys de l'hegemonia socialista al País Valencià, i tal com ha rastrejat Jaume Silvestre (2010) de manera eficaç, en van plenes d'al·lusions al pessimisme i el desencant, així com de crítiques a les claudicacions dels polítics socialistes. En aquestes novel·les –*No emprenyeu el comissari* (1984), *Penja el guants, Butxana* (1985), *Un negre amb un saxo* (1987) i *Cavall i rei* (1989)– Torrent adopta de manera decidida el gènere negre com a forma de denúncia de la situació de crisi que viu la societat valenciana del moment, com va fer uns anys abans Joan Oleza. Deixem que siga Jaume Silvestre (2010: 191) qui ho resumeix:

Les seues obres regalimen l'oposició i la crítica envers les institucions, un sentiment que naix amb el desencís de la transició i especialment amb la democràcia. Per això, la novel·la negra és l'instrument perfecte per atacar i denunciar primerament els silencis del PSPV i de la societat postfranquista i, més tard, la corrupció del PP.

Després d'una llarga trajectòria com a novel·lista, Josep Franco (1955) ambienta *Les potències de l'ànima* (1997) en el període de la Transició. És aquesta una novel·la d'aprenentatge de to irònic centrada en un psiquiatra que, des de la talaia dels quaranta anys, i després d'haver estat víctima d'una agressió que l'ha deixat tetraplègic, decideix escriure la crònica de la seua vida abans de posar-hi fi. Aquest final dramàtic pot ser llegit com una conseqüència de l'estat d'eufòria col·lectiva desfermat per la Transició després de tants anys de Dictadura, ja que fou la seua eixelebrada vida sentimental –o potser fora millor dir sexual– el que dugué el protagonista a l'autodestrucció. En aquest sentit es podria vincular el seu fracàs personal amb el col·lectiu. En el capítol titulat significativament «Alegria!», el narrador compara la Transició política amb la transició experimentada pels nuclis atòmics que evolucionen a un nivell màxim d'excitació, els quals, mitjançant l'emissió d'una radiació electromagnètica, adquireixen una forma diferent a l'anterior, més estable. En el cas de les transicions polítiques, aquesta radiació es manifesta en l'alegria col·lectiva que envaeix el cos social,

que com l'energia atòmica, pot tindre uns efectes benèfics o devastadors. Els primers són descrits en termes més genèrics, referits a l'estat d'ànim col·lectiu. Els efectes negatius són més concrets, i al·ludeixen a l'especulació que es va apoderar de l'economia valenciana durant els anys posteriors a la Transició. L'altra conseqüència negativa de l'esclat de la Transició fou la violència desfermada per la ultradreta davant de les demandes d'autonomia política. La principal mostra són els atemptats patits per Joan Fuster, dels quals el narrador, natural de Sueca –com l'autor–, fou testimoni. Aquells atemptats li causen una pèrdua de confiança en la salut mental del poble valencià, i fan emergir el cèlebre desencant:

aquella alegria boja començà a transformar-se en resignació o en desencant. Aleshores la gent hagué de tornar a la normalitat i va descobrir que darrere dels decorats subvencionats, darrere de les pancartes que reclamaven les utopies més belles o exigien la satisfacció de les necessitats més peremptòries, darrere de les inauguracions rutilants i els grans projectes, darrere dels somriures tolerants i de les promeses, s'amagaven la niciesia, la vesania i la misèria ancestrals de la condició humana perquè, aprofitant la indulgència de les persones de bona voluntat, més de quatre personatges infames van creure que tenien dret a abolir totes les diferències i començaren pel coneixement perquè els testimonis de les persones intel·ligents i responsables els molestaven i els impedièren actuar impunement, amb la mateixa llibertat que els ciutadans honorats (Franco 1997: 120)

Les potències de l'ànima parla també d'un tema recurrent a les novel·les sobre la Transició: l'assimilació al poder dels joves revolucionaris, que el narrador va conèixer tant de la mà d'alguns dels seus amics com en la seua pròpia pell.

Sens dubte l'autor que ha dedicat més esforços a novel·lar la Transició ha estat Francesc Bayarri (1961). La primera novel·la que se n'ocupa és *L'avió del migdia* (2001). Es tracta de nou d'un relat generacional que narra l'evolució dels joves universitaris des dels ideals revolucionaris a la seua assimilació en el sistema democràtic. S'estructura en dos nivells narratius. El principal se situa el 1974, al poble de Santàngel, fantàpolis representativa de qualsevol poble de l'horta de València. La trama principal gira al voltant de l'organització d'una reunió al local del poble. De manera inesperada reben el permís de l'alcalde, però la irrupció de la guàrdia civil impedeix que es puguen dur a terme els seus plans d'actuació contra el règim. La segona línia temporal se situa vint-i-cinc anys després, el 1999. La mort d'Isabel Mateu, *la russa*, personatge que representa la generació dels militants de la resistència antifranquista i doncs la continuïtat de les idees republicanes, torna a congrega el grup d'amics. És en aquesta part, narrada en el capítol final, on es condensa el missatge ideològic de l'obra. El famós «desencant» s'hi manifesta explícitament a través del personatge d'Agustí, focalitzat de manera privilegiada al llarg de la novel·la. El mateix Agustí representa a la perfecció la pèrdua dels ideals revolucionaris juvenils. Després d'estudiar Filosofia i Lletres i exercir de periodista, acaba esdevenint un marxant d'art que es farà ric proveint la nova classe dirigent socialista dels quadres que ornaran els seus despatxos i salons. La segona novel·la de Francesc Bayarri que aborda el tema de la Transició és *Febrer* (2004). Tot prenent com a pretext el colp d'estat

del 23-F a València, se'ns hi mostra l'atmosfera moral d'aquells anys de la mà, de nou, d'un grup d'amics que bé podrien representar l'actitud desencantada de la burgesia liberal. La major part de l'obra s'ocupa de les relacions d'aquest grup, que mostra una actitud displicent i hedonista davant els esdeveniments polítics que determinen la trama. Un bon exemple d'això el trobem al relat de l'educació sentimental de Ferriol, personatge protagonista, que discorre paral·lela als esdeveniments polítics. La seua relació amb Àngela, iniciada amb «l'esvalot del referèndum que havia d'obrir les portes a la democràcia electoral», acaba cinc anys després, «quan els crits del carrer havien callat i l'únic murmurí que arribava, molt més subtil, era de desencís i de malestar» (Bayarri 2004: 17-18). La Dictadura fa sentir també els seus efectes en el terreny de les relacions personals, tal com hem observat en la novel·la de Josep Bertomeu: «El poder, segons s'escoltava al carrer i es llegia en els articles i en els assajos de moda, s'havia instal·lat, en la seua expansió insaciable, sota els llençols de tots els amants» (Bayarri 2004: 18).¹ Algun dels membres del grup d'amics representa també, com molts d'altres dels personatges que estem analitzant, la claudicació de l'esquerra antifranquista. És el cas d'Isidre, a qui anomenen, irònicament, el «demòcrata pur», que passà de militar en l'anarquisme a exercir d'assessor d'un partit conservador. La tasca periodística de Bayarri es fa patent en els capítols finals del llibre, dedicats a narrar els fets i les implicacions del 23-F. Ferriol el viu molt de prop, per la seua condició de locutor de ràdio. A més de ser testimoni de l'entrada dels tancs a la ciutat de València i de l'ocupació militar dels punts neuràlgics de la ciutat, es va veure en la tessitura de llegir el ban militar, fet que li va ocasionar un gran malestar, en sentir-se còmplice de la traïció a la democràcia. La seua aquiescència resulta representativa de la de tota la societat. Tot passejant per la València ocupada pels militars Ferriol fa una interessant reflexió, que palesa els estralls causats pel franquisme en la consciència moral dels que el van patir:

Li semblava que València acceptava naturalment un castic. El colp feixista era la penitència pels excessos dels darrers anys des de la fi de la dictadura, quan la gent havia ballat sobre les runes de la tirania, i havia omplert d'alegria els carrers, i havia exigit el món, tot el món, i l'havia exigit sense tardances, com ho havien fet en altres llocs amb més tradició. Ara tocava penar i per això cap veu no s'alçava per damunt dels tancs a defensar l'alegria (Bayarri 2004: 194).

La societat espanyola sorgida de la incipient democràcia, sembla dir-nos, no mereix viure en llibertat. El colp d'estat és el merescut càstig a l'esclat d'alegria propiciat per la Transició. A la fi, en un gir sorprenent, se'ns revela que tot el relat de la Transició no havia estat més que l'argument d'una pel·lícula, i els que creïem que eren els seus protagonistes no eren més que figurants. Final perfectament postmodern i representatiu del moment històric que descriu, ja que, tal com observa Alberto Medina (2001: 55-56), la Transició coincideix amb l'adveniment de la postmodernitat, i doncs, de la societat de l'espectacle, o per dir-ho a la manera de Baudrillard, del simulacre. Amb *València sic transit*, editada el 2016, Francesc Bayarri retorna al seu tema predilecte. En aquest cas la

---

1 El narrador hi fa referència implícitament al cèlebre llibre del sociòleg valencià J.V. Marqués, *¿Qué hace el poder en tu cama?* (1981), que propugnava, com d'altres textos seus, una vida sexual que s'alliberara dels prejudicis inculcats pel nacionalcatolicisme.

Transició es troba subsumida en un període de temps més dilatat, que abasta des dels anys seixanta fins als noranta, tot resseguint –la inspiració autobiogràfica sembla evident– la peripècia vital del mateix autor. Això li permet parlar no sols dels anys anteriors i posteriors a la mort de Franco, sinó també de l'ascens i caiguda del govern socialista al País Valencià, paral·lels d'altra banda als de la resta de l'Estat espanyol. *València sic transit* és una novel·la plantejada com un ajustament de comptes amb la deriva reaccionària de les expectatives obertes per la Transició, i narratològicament adopta la forma d'una confessió al davant d'un jutge absent, que bé podria ser la Història o el mateix autor. Hi trobem repetits temes i opinions presents en les obres anteriors, i fins i tot algun personatge – seria el cas de Ferriol, protagonista de *Febrer*. Els fets històrics més rellevants del període –mort de Franco, eleccions, 23-F, victòria socialista, etc.– es fan també patents en la vida dels personatges de manera determinant. El cas més notori seria una vegada més el colp d'estat i la manca d'oposició civil, que marca un punt d'inflexió en la vida dels personatges:

Sí, hi ha un colp d'estat des de fa més de cinc hores. Un colp al qual ningú no li fa front. Les llums de les institucions civils han estat apagades; les portes tancades. La societat devastada no havia abandonat la devastació. La nit en què hem perdut la innocència. (Bayarri 2016: 172)

Aquesta pèrdua de la innocència es fa palesa també en l'evolució del protagonista, que passa de ser un jove crític amb el sistema a treballar amb un antic company de lluites juvenils que ha grimpat en l'administració socialista fins a esdevenir assessor d'un director general.

Matar Joan Fuster (i altres històries), del 2018, és fins ara l'últim llibre de Francesc Bayarri. No es tracta d'un volum de ficció, sinó d'un recull d'investigacions periodístiques. Els set textos que el componen indaguen en diversos aspectes controvertits i no massa coneguts de la història recent dels valencians. Els que interessin per al propòsit d'aquest article són el primer –«Terroristes entre nosaltres»– i, sobretot, el segon: «Matar Joan Fuster». «Terroristes entre nosaltres» aborda l'existència d'una sèrie d'atemptats amb paquets bomba produïts entre 1987 i 1991, enviats a empresaris i executius. Algun d'ells tingué lloc a terres valencianes. Els destinataris tenien, majoritàriament, alguna connexió amb el franquisme, i tot plegat fa pensar en una mena d'ajustament de comptes entre diferents famílies del franquisme, amb la complicitat de l'estament militar. «Matar Joan Fuster», per la seua part, és una investigació –la més completa publicada fins ara– sobre les circumstàncies que envoltaren l'atemptat patit per Joan Fuster en la matinada de l'11 de setembre del 1981. Després d'analitzar-ne el context històric i les fonts periodístiques i judicials, Bayarri conclou que les bombes que pretenien acabar amb la vida de Joan Fuster foren un acte de revenja dels atemptats duts a terme pel grup independentista Terra Lliure el dia anterior a València, Alacant i Barcelona. Les telefonades de grups d'extrema dreta anunciant que respondrien violentament a aquestes agressions així ho indiquen. No era, però, la primera vegada que Joan Fuster era objecte d'un atemptat amb explosius. Ja en va patir un el novembre de 1978. Els d'ara, però, eren molt més potents i perillosos: buscaven matar-lo, i amb ell, a la cara més visible del nacionalisme valencià. Tal com observa Bayarri, cal tenir en compte que l'atemptat de

1981 tenia lloc en un clima polític convuls, uns mesos després de l'intent fallit del colp d'estat del 23-F. I que era una baula més en la llarga cadena d'accions violentes que, com a la resta de l'estat, tingueren lloc a terres valencianes durant els anys de la Transició:

No. A terres valencianes, els primers anys de la Transició no discorren tèbiament, com ho pinten els cronistes oficials. La violència política és constant. I les víctimes, invariablement demòcrates, esquerrans, nacionalistes, universitaris, sindicalistes... Antifranquistes que han eixit als carrers per lluitar contra la dictadura (Bayarri 2018: 64).

El format periodístic permet a Francesc Bayarri formular de manera més extensa i matisada que en les novel·les els seus judicis sobre el context històric. Les novel·les, centrades en el desenvolupament d'una trama, en la creació d'uns personatges, i en definitiva, en la plasmació d'un estat d'ànim col·lectiu, propicien que l'anàlisi sociohistòrica s'apunte de manera sintètica. És per això que *Matar Joan Fuster (i altres històries)* complementa de manera molt eficaç la seua aportació al coneixement de la Transició valenciana.

Amb *L'infidel* (1999), Francesc Bodí (1963) confirma que la generació d'escriptors sorgida després de la dels setanta manté un major interès pel context sociohistòric que els seus predecessors. De fet l'autor ja havia mostrat en la seua novel·la anterior –*Guerres perdudes* (1997)– la seua voluntat d'indagar en la memòria de la Guerra Civil. L'argument de *L'infidel* se centra a dissecar la psicologia d'Amadeu, un home en plena crisi dels quaranta. Les seues fites biogràfiques se sincronitzen, com ja hem vist en moltes de les obres anteriors, amb les de la història col·lectiva, que es desplega entre els anys de la Transició i els de la derrota electoral del PSPV, el 1995. El text presenta múltiples exemples d'aquesta connexió entre l'àmbit personal i el col·lectiu. Un dels més evidents el trobem al capítol sis, amb el paral·lisme que s'estableix, com s'esdevenia en *Febrer*, de Francesc Bayarri, entre el calendari de la Transició i la relació sexual del protagonista amb la seua parella: «van fer l'amor per primera vegada el dia que es va legalitzar el PCE i per segona vegada el dia que Joan de Borbó va renunciar als seus drets a la corona i per tercera vegada el dia que la UCD va guanyar les primeres eleccions democràtiques» (Bodí 1999: 98). El punt més àlgid de la seua relació va arribar amb la fita transcendental del Pacte de la Moncloa, que Amadeu i Maria bategen amb el paròdic nom de Pacte de Benimaclet, pel qual decideixen formalitzar la seua relació. Els paral·lismes no acaben ací. La seua filla Aloma arribà amb la victòria dels socialistes, i la mort del pare i la separació, desencadenants de la seua depressió, coincideixen amb la fi de l'hegemonia socialista al País Valencià. *L'infidel*, des del seu títol mateix, expressa de manera reeixida el fracàs de la Transició, tot posant èmfasi no en els ideals polítics, sinó en la manera en què les expectatives juvenils van restar avortades en arribar a la maduresa.

L'última novel·la sobre la Transició valenciana que prendrem en consideració és *Quan caminàrem la nit* (2013), de Joanjo García (1977). La pertinença de l'autor a la més recent fornada d'escriptors valencians palesa l'interès que el tema de la Transició segueix despertant en les noves generacions. *Quan caminàrem la nit* mostra aviat el seu alt contingut ideològic. Comença amb les cèlebres paraules

de Tejero quan assaltà el Congrés del Diputats el 23-F: «Todo el mundo quieto. Al suelo todo el mundo», i continua amb una reflexió sobre els dèficits de la Transició:

Els forats d'aquells tirs encara es poden veure hui al Congrés dels Diputats. No sé en virtut de quin afany conservacionista s'hi han deixat. Però, almenys jo, els entenc com una confessió amarga i involuntària que la democràcia naixia amenaçada, ferida i incompleta. Hi ha aquells forats al sostre d'un edifici. Uns forats que delaten uns oblits, unes incògnites i unes desmemòries voluntàries (García 2013: 5).

Sobre aquests oblits, incògnites i desmemòries, i sobre els efectes que han exercit en la vida íntima de les persones, és del que tracta la novel·la. Joanjo García estructura la seua obra en dues línies narratives. La primera la protagonitza Jerry Dalmau, i està ambientada en els anys noranta. En una carta escrita a la seua germana petita, Jerry intenta explicar-li els secrets que amaga la seua família. Des dels inicis Jerry estableix una misteriosa relació entre el colp d'estat i la història familiar, que sols es descobrirà al final. La generació de Jerry, representants de l'esquerra alternativa i valencianista dels noranta, es reconeix com una generació òrfena. Els seus pares, que impulsaren la Transició, no els serveixen com a referent, perquè fracassaren en la tasca de trencar amb el règim franquista i instaurar una veritable democràcia: «Cal posar fi al mite d'una Transició heroica i dramàtica. La generació dels pares fou una generació sense impuls. Quatre tirs a l'aire l'any 1981 i com estaven els carrers? On eren aquells manifestants valents. Ja ho va dir Tejero: «*Todo el mundo quieto*»» (García 2013: 110). Jerry és igualment dur en la crítica a la seua generació, representada per la cafeteria de la Facultat de Filosofia. Discuteixen sobre Althusser o Foucault, però davant de les mobilitzacions universitàries, mantenen una actitud distant i apàtica. Al final del llibre, però, Jerry assumeix tots els dèficits de l'herència rebuda, i li transmet a la seua germana que cal continuar lluitant pels seus ideals. L'altra línia temporal, situada en els anys setanta i narrada en tercera persona, se centra en els anys de formació del pare de Jerry, Miquel Dalmau. Hi descobrim que al darrere de la seua figura conservadora s'amaga un passat revolucionari, semblant al del seu fill. La posterior evolució ideològica del pare vers posicions conservadores il·lustra l'evolució general de l'esquerra espanyola des de l'antifranquisme fins a les polítiques dels consens i les claudicacions davant de la *real politik*.

3. Conclusions

De l'anàlisi de les novel·les sobre la Transició valenciana podem extraure una sèrie de reflexions. La primera seria que l'interès pel tema coincideix cronològicament amb el moviment de recuperació de la memòria històrica, que tingué el seu apogeu entre els darrers anys del segle XX i la primera dècada del XXI. Així, la major concentració d'obres es produeix entre 1997, any de publicació de *Les potències de l'ànima*, de Josep Franco, i 2009, any de publicació de *La vida infidel d'un Arlequí*, de Joan Oleza. Entremig aparegueren *L'infidel* (1999), de Francesc Bodí i *L'avió del migdia* (2001) i *Febrer* (2004) de Francesc Bayarri. Si bé s'hi pensa, aquest fet resultava inevitable, donat que la Transició

determina de manera fèrria la manera com l'Estat espanyol ha gestionat la memòria de la Guerra Civil i el franquisme. La quantitat d'obres que se li dedica al període de la Transició és, però, molt inferior al dedicat a la guerra i la postguerra, potser com a efecte dels consensos bàsics que des d'aleshores presideixen la vida cultural espanyola, potser per la manca d'èpica de la temàtica. La intensificació del corrent crític amb el relat oficial de la Transició, sorgit el 2011 arran del moviment del 15-M ha pogut influir també en l'interés pels narradors més joves com Joanjo García.

Pel que fa a l'aspecte temàtic, predomina en les novel·les valencianes una visió crítica del relat oficial de la Transició. Temes com el desencant o el sacrifici dels ideals revolucionaris de l'esquerra antifrancquista en l'altar del consens democràtic hi ocupen un espai rellevant. Una part significativa de les novel·les se centren a analitzar com el context polític determinà la vida dels personatges. Sovint açò dibuixa un prototip generacional frustrat, que ja apareixia en les primeres obres sobre el tema analitzades per Àlex Broch, que ell etiquetà com de «la fi de la progressia o la novel·la del desencant». De la mateixa manera que en l'òrbita col·lectiva, la vida íntima dels personatges també es veu frustrada per les desmesurades expectatives concebudes per la mort de Franco i l'arribada de la democràcia. L'herència de la Dictadura, en definitiva, resulta massa allargada per a poder alliberar-se'n en l'àmbit de les relacions personals. Genèricament hi trobem una diversitat de tendències, representatives del moment de redacció. En bona part de les primeres novel·les, les escrites en els anys vuitanta –*Tots els jocs de tots els jugadors*, de Joan Oleza i les de Ferran Torrent–, el model seguit és el de la novel·la policíaca. El gènere negre es va manifestar com una eina idònia per a exercir la crítica social d'aquell temps convuls. Una altra tendència observable en aquestes primeres novel·les sobre la transició és l'experimentalisme, present les obres d'Oleza i Josep Bertomeu, deutors tots dos de la novel·lística dels anys setanta. A partir de finals dels noranta, tot coincidint amb el moviment de la recuperació de la memòria històrica, s'imposa el model canònic de la novel·lística contemporània: el realista-psicologista, que adopta sovint un format retrospectiu, en què un personatge passa revista a la seua vida des de la talaia de la maduresa, amb una voluntat d'ajustar comptes amb la pèrdua dels ideals juvenils. És el cas de *Les potències de l'ànima*, de Josep Franco; de *L'infidel*, de Francesc Bodí, i de *Sic Transit València*, de Francesc Bayarri. El mateix criteri es pot aplicar a la darrera mostra sobre el tema, *Quan caminàrem la nit*, de Joanjo García.

Ja en clau valenciana, fets determinants com la batalla de València, la violència de l'ultradreta, l'atemptat de Joan Fuster i el 23 F són presents a moltes de les novel·les, fet que demostra la fonda i traumàtica petjada que deixaren, necessitada encara d'una renovada elaboració. Especial esment mereix la reincidència en l'evocació del colp d'estat del 23-F, amb l'eixida dels tancs als carrers de València com a fet culminant. Tot plegat ens remet al concepte de postmemòria de Marian Hirsch (2008). Els novel·listes valencians, encara que no visqueren directament els fets, com és el cas de Joanjo García, tenen la necessitat de reviure aquest episodi saturat de significat, que sembla remetre al trauma originari de la guerra civil, encara no prou elaborat en forma de dol i de reconciliació nacional.

Si contemplem les novel·les de la Transició valenciana des del punt de vista del tractament de la història, potser seria pertinent aplicar-hi la distinció clàssica entre les dues formes bàsiques de la novel·la històrica, tal com les reformula Carlos Mata (1995: 38-39). Per a aquest autor hi ha, per una banda, les novel·les que componen grans quadres històrics, on es posa l'èmfasi més el marc ambiental que en el desenvolupament de la trama. Un exemple en serien *Els raïms de la ira* d'Steinbeck o *Guerra i pau* de Tolstoi. D'altra banda hi hauria les novel·les on importa més la trama que l'ambientació, on la informació històrica és donada a grans trets. Un exemple paradigmàtic d'aquesta modalitat seria la novel·la romàntica, a la manera de Walter Scott o els germans Dumas, on els breus capítols introductoris o els resums digressius constitueixen l'esquelet històric del relat. Creiem que, en general, és aquest segon el model triat pels escriptors valencians. En cap de les seues novel·les prima el context històric per damunt de les peripècies personals. La informació contextual s'hi dosifica de manera sintètica, mirant sempre de no interferir en la trama. Tanmateix, tal com he apuntat al llarg d'aquest article, la vida dels personatges resta sempre determinada pel context històric tan dramàtic que els tocà viure. La interdependència entre el context històric i l'individual es manifesta de diverses maneres en aquestes novel·les, però totes tenen en comú la frustració personal que domina la vida dels seus protagonistes, reflex inevitable de la frustració col·lectiva.

Bibliografia

- Bayarri, F. (2001) *L'avio del migdia*, Alzira, Bromera.
- . (2004) *Febrer*, Tavernes Blanques, L'Eixam.
- . (2016) *València sic transit*, Companyia Austrohongaresa de Vapors, València.
- . (2018) *Matar Joan Fuster (i altres històries)*, Companyia Austrohongaresa de Vapors, València.
- Bertomeu, J. (2016) *Capvespre*, Gandia, Lletra Impresa.
- Bodí, F. (1999) *L'infidel*, Alzira, Sueca.
- Broch, A. (1991) *Literatura catalana dels anys vuitanta*, Ed. 62, Barcelona.
- Cucó, A. (2002) *Roig i blau. La transició democràtica valenciana*, Tàndem, València.
- Espinós, J. (2019) «Testimoniatge, actualització i fabulació: la memòria històrica de la Guerra Civil en la narrativa catalana actual», *Caplletra*, 66, primavera, pp. 33-52. DOI: 10.7203/Caplletra.66.13502.
- Flor, V. (2009) *L'anticatalanisme al País Valencià: identitat i reproducció social del discurs del «blaverisme»*, Universitat de València, València.

Joaquim Espinós Felipe. Les novel·les sobre la Transició valenciana. Una història de claudicacions i violència

- Franco, J. (1997) *Les potències de l'ànima*, Alzira, Bromera.
- García, J. (2013) *Quan caminàrem la nit*, Alzira, Bromera.
- Hirsch, M. (2008) «The Generation of Postmemory», *Poetics Today*, 29,1, pp. 103-128.
- Maestre, A. (2015) «Els residus de la Transició: abjecció, trauma i adaptació», *Journal of Iberian and Latin American Studies*, 21:1, 39-54. DOI: 10.1080/14701847.2015.1078987.
- Martínez, G., ed. (2012) *CT o la cultura de la Transició*, Barcelona, DeBolsillo.
- Medina A. (2001) *Exorcismos de la memoria. Políticas i poéticas de la melancolia en la España de la transición*, Madrid, Ediciones Libertarias.
- Mata Indurain, C. (1995) «Retrospectiva sobre la evolución de la novela histórica», en Spang K. *et al.* (eds.) *La novela histórica. Teoría y comentarios*, Eunsa, pp. 11-50.
- Muntaner M. *et al.* (2010), *Transformacions. Literatura i canvi sociocultural dels anys setanta ençà*. València, PUV.
- Oleza J. (1981) *Tots els jocs de tots els jugadors*, Prometeo, València.
- . (2009) *La vida infidel d'un Arlequí*, Pagès, Lleida.
- Resina, J. R. (1997) *El cadàver en la cocina. La novela criminal en la cultura del desencanto*, Antrophos, Barcelona.
- . (2010) «No era això: latència i epifenomen de la Transició», dins Muntaner, M/Picornell, M./ Pons, M./ Reynés, J.A. (eds.) *Transformacions: literatura i canvi sociocultural dels anys setanta ençà*, València, PUV, pp. 17–28.
- Rovira, M. (2014) *La Transició franquista. Un exercici d'apropiació de la història*, Pòrtic, Barcelona.
- Silvestre, J. (2010) «La paradoxa de la Transició: Modernitat cultural vs fracàs social. La novel·la negra de Ferran Torrent», dins Muntaner, M/Picornell, M./ Pons, M./ Reynés, J.A. (eds.) *Transformacions: literatura i canvi sociocultural dels anys setanta ençà*, València, PUV, pp. 181- 193.
- Simbor V. (1998) «La novel·la actual al País Valencià i breu notícia de la literatura autobiogràfica», *Serra d'Or*, 457, pp. 24-28.